

Fortællingens stemmer

Takketale ved modtagelsen af
H.O. Lange-prisen 2013

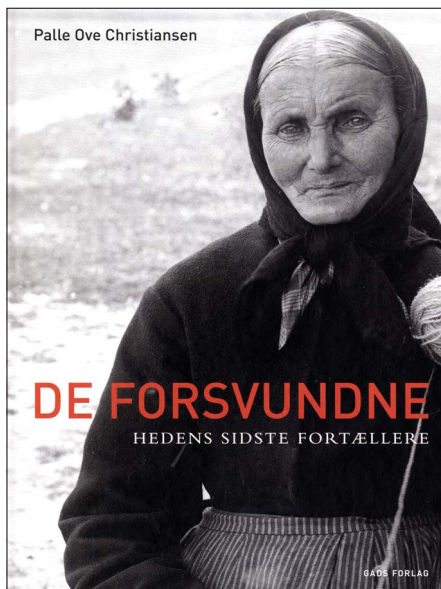
af dr.phil. Palle O. Christiansen, Dansk
Folkemindesamling, Det Kongelige Bi-
liotek

Når man modtager en anerkendelse, er det god skik at takke uforbeholdent, og det vil jeg også gøre: Tak for ordene fra Per Stig Møller og tak til G.E.C. Gads Fond og Det Kongelige Bibliotek for dagens arrangement. Det, som jeg kan bidrage med, er at vise, hvordan *De forsvundne* fik karakter af forskningsfortælling. Den er jo anderledes end de fleste bøger, og det drejer sig ikke kun om layoutet, som Gads Forlag har æren af.

Jeg vil imidlertid for en stund se bort fra den teknisk-visuelle side og koncentrere mig om værket som historie. Når man ser på emnet og den iøjnefaldende almuekvinde på forsiden, vil mange måske tænke, at nu har forfatteren siddet derhjemme og hygget sig med de gamle dage og det farverige stof. Men arbejdet har mere haft karakter af kamp end af hygestund, og det skal jeg langt fra beklage.

Stor versus lille historie

Først og fremmest er *De forsvundne* et beskedent bidrag til den såkaldt lille historie, som står i modsætning til den store. Den store historie er blevet samlebetegnelse for modernitetens opfattelser af egne fremskridt. Det drejer sig hyppigt om magtens historie med baggrund i f.eks. udvikling af den protestantiske kirke, tekniske op-

findelser eller nationens blomstring. Men udviklingen er aldrig entydig, og enkle totalforståelser af virkeligheden trænger den altid eksisterende flertydighed i baggrunden.¹ Den ses blandt andet gennem de mange 'små historier', som går tættere på dagligdagen. Nogle gange *skal* der skrives stor historie – som den om, hvordan Gud skabte verden – og jeg er overbevist om, at de populære skildringer af berømte mænds biografi fortsat vil finde deres forfattere. Selv er jeg mere interesseret i det menneskelige liv under skræppebladet, for her kommer der en større mangfoldighed til syne, og personerne træder frem på en mere åben måde. Sjovt nok er det ofte den lille historie, som gør verden større, fordi den nogle gange er i stand til at udfordre vore vante forestillinger.

Men hvordan skriver man lille historie, uden at ende i det ligegyldige? Stort set er der givet to svar på spørgsmålet. Nogle forfattere vælger en analytisk tilgang, som regel med brug af socialvi-

Folk mellem Viborg og Herring. Tegning af Hans Nic. Hansen 1882.

denskabelige begreber, og andre er gået tilbage til historiefagets rødder før disciplinens moderne gennembrud. Grundlæggende vil det sige til fortælletraditionen fra intet mindre end grækernes tid og frem til år ca. 1900. I øjeblikket er fagfolk ved at genopdage historiefortællingen, hvad der for udenforstående måske kan lyde mærkværdigt. Men historikere er ligesom alle andre mennesker og må fra tid til anden genopfinde glemt erkendelse. Efter en længere teoretisk begejstring er mange fagfolk i disse år ved at genbesinde sig på deres fags klassiske dyder om fortællingen, kravet om transparens i teksten og ønsket om, at ord og beskrivelser skal stå for noget, og ikke kun eksemplificere nogle analytiske begreber.

Jeg er overbevist om, at det er sundt for humanister at besinde sig på, hvor vor styrke ligger og overveje, hvilken vej

det er værd at gå. Netop i en teknologisk og digital tid bliver klassisk humanistisk kundskab en sjælden vare. Her tænker jeg på perspektiver som det, vi normalt kalder for det historiske, det fortællende og det kulturelle. Jeg tror, at *De forsvundne* er et lille, om end karakteristisk eksempel.

Fortiden er et af de mest eksotiske steder, vi har, og mødet med det historiske og kulturelt anderledes er i stand til at røre og ryste ellers hærdede, moderne mennesker: Den rystelse, som altid er nødvendig for at vi kan overskride vor daglige forståelseshorisont. Og fortællingen er trods sin ligefremhed en stærk fremstillingsform, fordi den har menneskeligt nærvær i sig. Den søger at afbilde noget for læseren eller tilhøreren, men overforklarer det ikke. Hvis fortællingen omvendt ikke har noget at sige, afsløres det nådesløst.

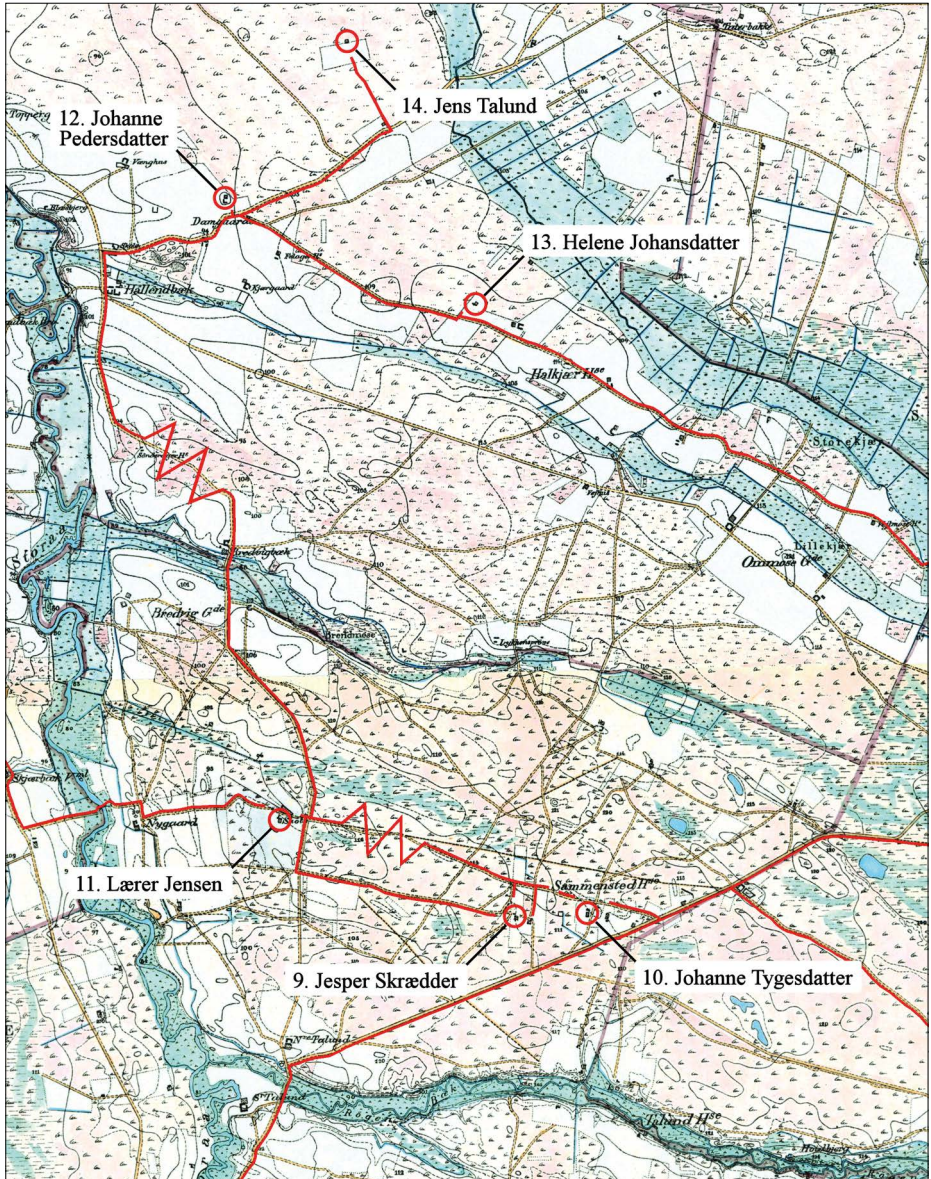
Tang Kristensen på heden mellem Holstebro og Skive 1887.

Jeg valgte Tang Kristensens indsamlingsrejse i 1873 som fortælleform og præsentationsramme til forskel fra de gamle, filologiske tekstgenrer eller de folkloristiske repertoirestudier. Stoffet skulle i mine øjne ses i forbindelse med det menneske – folkloristen Tang Kristensen – der havde samlet det ind fra andre mennesker ude på heden. Udfordringen var at underordne mig selv denne historie i mine kommentarer og forklaringer undervejs.

Hvad er en fortælling?

Enhver af Tang Kristensens informanter vidste, hvad en fortælling var for noget, men når emnet skal sættes på formel, bliver det tilsyneladende enkle spørgsmål vanskeligt. Den franske sprogfilosof, Paul Ricœur, som uden tvivl er den, der har dybest indsigt på området, er et godt eksempel.

Ricœur understreger, at det grundlæggende ved al fortælling er, at den organiserer forskellige små og store begivenheder i forhold til hinanden, så de kan begribes som en form for helhed. Det gælder både i skønlitteraturen og i de faghistoriske fremstillinger, som bygger på vore spor fra for- eller samtiden.² Igennem deres udvælgelse opbygges en sammenhæng mellem ellers adskilte hændelser, som giver fremstillingen en fremadskridende og meningsfuld karakter. Meningsfuld i forhold til den tidligere historiske samtid såvel som til de nutidige læses situation. Hvis ikke den aktuelle læser i sidste ende selv er i stand til at genskabe fortiden gennem det fortalte, lykkes den historiske fortælling ikke fuldt ud.³ Derfor er modtageren i form af en læser, en tilhører eller en tv-seer egentlig altid det sidste led i fortællingens forløb. Først når læseren

Eksempel på Tang Kristensens rute i december 1873 indtegnet på målebordsblade fra 1872-73 med lokalisering af nogle informanter omkring Sammelsted og Hallundbæk.

tilegner sig fremstillingen, lykkes fortælleren såkaldte (gen)gestaltning af den ikke selvoplevede fortid.⁴ Men det er ikke det

samme, som at forfatteren kontrollerer dette sidste led, for læseren danner altid sin egen mening.

Min præsentation af Tang Kristensens rejse i 1873 er et karakteristisk eksempel på forfatterens gengestaltning af et broget stof. Det er elementært, at den tid og det miljø, som folkloristen bevægede sig i, var meget forskelligt fra vor hverdag i dag. Samtidig var han ude i et ærinde (indsamlingen af folkeminder), som meningsmæssigt var forankret i en romantisk og senromantisk tid, og jeg måtte i min fremstilling udelade handlinger og hændelser, som ikke var vigtige for forståelse af ekspeditionens dag-til-dag forløb. Først derved kom historiens centrale begivenheder til at fremstå som bogens handling i forhold til Tang Kristensen som person og til den folkloristiske praksis, som han var del af. Historikeren, som vil fortælle sin historie, må i Ricœurs øjne imødekomme læsernes forventninger i så henseende, for at de på forskellig vis kan identificere de fremmede træk, som forekommer i fortællingen. Ellers distraherer forfatteren sine omgivelser; men lykkes det, er det denne genorganiserede historiske rekonstruktion, som gør, at fortællingen lader sig følge.

I det indledende arbejde med *De forsvundne* stod det klart, at jeg så hurtigt, som det kunne lade sig gøre, måtte i gang med Tang Kristensens november/december-rejse, for at læseren selv kunne komme ind i feltarbejderens handlingsorienterede rytme. Samtidig var det nødvendigt, at nutidens læser vidste en lille smule om Tang Kristensen, om hans akademiske partnere i København og om hans kone, som sendte ham forsyninger på turen. Læseren måtte også have lidt fornemmelse af, hvad den jyske hede var i 1800-tallet og om, hvorfor folkeminderne blev opfattet som så vigtige. Derfor skrev jeg de korte, indledende kapitler, før ekspeditionen for alvor gik i gang. Og af samme grund

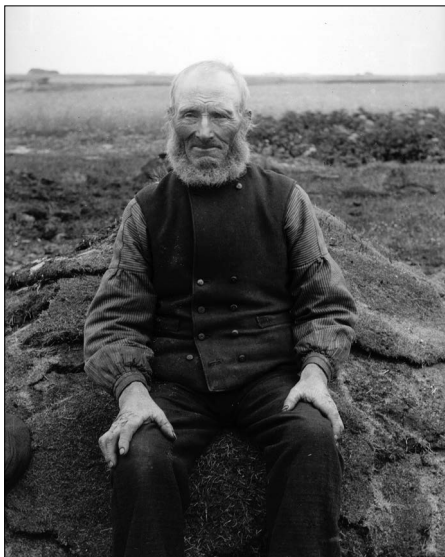
blev de uddybende kapitler om feltteknik, folkloristik og befolkningens levevilkår placeret til sidst.

Grundformen i bogen blev den treleddede enhed, 'Tang Kristensen som folklorist på heden', som anslår projektets mål; den rekonstruerede 1873-rejse, som giver fortællingen retning; og det træk, at læseren kan følge fremstillingen, fordi historien på hvert trin er forståelig i forhold til det foregående. Det er denne bølgebevægelse, som er væsentlig for al fortælling. Begribelse af enhver ny sekvens i fortællingen sker i kraft af det tidligere fortalte, som igen danner baggrund for det efterfølgende.

Oplevelser eller indsigt

Når jeg er glad for at stå her i dag, er det fordi bogens modtagelse viser, at projektet i det store og hele lykkedes. *De forsvundne* stiller endda krav til sin læser om koncentration, videbegærlighed og vilje til at tilegne sig underlige, gamle tekster – og det i en tid, hvor fagfolk i flere år er blevet fortalt, at publikum nu om stunder vil have oplevelser. Det siges, at der er penge i at sælge oplevelser, mange museer omdefinerer i disse år deres formål i den retning, og på reklamehjemmesider og tv ser vi måske tydeligst fascinationen af spektakulær formidling. Viden og fordybelse hører den gamle verden til. Nu skal vi fokusere på oplevelser, avanceret touch- eller trykknappformidling og hurtigt skiftende scenarier. Umiddelbart skulle man tro, at der er noget galt, når det kan lykkes at sælge en bog, som bygger på klassiske humanistiske indsigter.

Det er min overbevisning, at der er noget galt. Ikke med fortællingen som erkendelse og formidling, men derimod i fortolkningen af begrebet oplevelse,

Jens Talund, Hallundbæk 1895, jf. nr. 14 på kortet fra 1872-73 (forrige opslag).

som frejdigt stilles op som modsætning til det at vide noget. Oplevelser er noget ubetinget positivt, og hvad mon så viden og indsigt står for?

Mit argument forstås bedst, hvis vi ser på de ofte kostbare dokumentarprogrammer på tv over historiske temaer eller begivenheder som f.eks. middelalderens korstog eller sunkne, venetianske galejer. De historiske reportager indeholder inciterende momenter, men emnerne præsenteres mange gange gennem korte udsagn – for ikke at sige postulater – der ikke føjes sammen i en fortløbende tankerække, og billedsekvenserne er ofte så hastige, at seerne ikke kan følge dem. Hurtigt dukker forskellige eksperter op, som sjældent får lov til at udfolde deres kundskaber, før de forsvinder igen, og gennem en 50 minutters udsendelse kan der sagtens forekomme en halv snes af slagsen, foruden oplæseren. De forskel-

lige eksperter taler sjældent om de samme emner, og personerne er sandsynligvis klippet ind imellem hinanden med den hensigt, at de netop *ikke* skal gøre det, for det kunne få enkelte seere til at falde fra. Producenten håber, at lidt af det, som *nogle* af eksperterne siger, vil fange forskellige iagttageres interesse.

Jeg tror ikke, at jeg behøver at referere mere af denne form for formidling, som desværre også kan opleves i andre medier. Og det er synd for gode emner og for menneskene. Når de 50 minutter er forbi, er det tit svært at huske den røde tråd i udsendelsen. Ofte er der ikke nogen. Det er beklageligt, for der er intet i vejen med den elektroniske kommunikation som teknologi, men der er hyppigt noget galt med historiefagligheden og fortællekunsten bag ved den tekniske præsentation. Hvis der oprindeligt har eksisteret en fortælling forud for udsendelsen, har de ansvarlige for produktet mange gange slået den i stykker med brudstykkeagtige tekster og nemme krydsklip.

Måske forholder det sig sådan, at de ansvarlige ikke har turdet tro på deres egen historiefortælling og i stedet har dækket sig ind under, at seerne hele tiden skal have adspredelse gennem så mange indfald som muligt. Ved at bryde historien op i fragmenterede bidder umuliggør producenten, at den kan folde sig ud som fortælling. Han eller hun bryder med det grundlæggende krav om, at de indgående elementer kun forstås som sammenhængende i forhold til hinanden. Og derfor toner der ikke nogen helhed frem.

Hvert trin i udsendelsen kan heller ikke forstås i forhold til den eller de foregående sekvenser, og så er fortællingens idé desværre forpasset. Måske var det producentens hensigt at komme bort

Henrik Saxgrens foto fra 2009 af Johanne Tygesdatters tidligere hus i fattigkolonien på Sammelsted/Ørre hede, jf. nr. 10 på kortet 1873-73 (forrige opslag).

fra den gamle, berettende form, men det interessante er, at en lidt mere vitaminrig fortælling måske kunne have reddet udsendelsen, hvis produceren havde troet på sin historie. Der er også noget, der tyder på, at de humanistiske fagfolk gennem deres medvirken har et medansvar for resultatet.

Den genfortalte tid

Det kræver mod og viden at turde stå ved, at ens historie kan bære igennem, men det er ikke sværere, end at det lykkedes for Tang Kristensens egne, jyske informanter, og det kan også lykkes for os. Det vil sige, hvis vi stiller krav til vor egen humanistiske indsigt og fremstilling i stedet for at tro på, at tekniske håndgreb kan sikre

produktet de eftertragtede oplevelsesmomenter.

Vi skal arbejde med, hvordan vi som historieskivere nygestalter den forgangne verden på en måde, så læserne eller seerne er i stand til at genskabe den for sig selv og koble den til deres egen kendskab til tilværelsen. Ved siden af den universelle, astronomisk forankrede tid, som vi bruger i vor datering, og vor personlige, subjektive tid kan man kalde dette moment for *den genfortalte tid* (eller *den historiske tid*, som Ricœur hyppigst benævner den). Og *den* er humanioras arbejdsmark, og den narrative kulturhistories foretrukne virkefelt.

Forståelsen af den klassiske fortælling er et godt sted at begynde, og denne

grundstamme kan danne udgangspunkt for flere udbygninger. Hvis jeg en sidste gang må vende tilbage til *De forsvundne* vil læseren bemærke, at der inden i grundfortællingen – indsamlingsrejsen 1873 – er knyttet små fortællinger på forskelligt niveau. Her må særligt fremhæves informanternes egne eventyr, sagn og sange, ofte suppleret af indsamlerens kommentarer. Dertil kommer Tang Kristensens brevveksling med sin kone, Grete og med mentoren, professor Svend Grundtvig i København. Gennem postvæsenet var både han selv og hans indsamling på heden i kontakt med hjemmet og med international, humanistisk videnskab. Endelig vil jeg pege på de, ganske vist færre, men anderledes citater fra andre, samtidige personer, som har observeret Tang Kristensen i hans feltarbejde eller har kendt nogle af de meddelere, som han besøgte på turen. I realiteten er der også en sidste, femte beretter, om end han alene taler gennem billeder. Det er fotograf Olsen, som det nogle år senere lykkedes at afbilde flere af de personer, der var blevet interviewet i 1873.

Disse andre fortællinger kan ofte læses i sig selv, fordi de typografisk er placeret i rubrikker eller på tonede sider, men de forlener hovedfortællingen med nuancer og bringer nogle gange kritiske momenter for dagen, så Tang Kristensens egne ord får lidt modspil. De underlægger sig hovedfortællingen, og viser, hvordan også den tilsyneladende enkle, lokale historie indeholder flere stemmer. Der er aldrig kun én, der taler autoritativt og fortæller, hvordan det er.

På den måde bærer *De forsvundne* den lille histories mærke, og på grund af Tang Kristensens rolle i den almene folkløriske indsamling bliver det en historie, som er forbundet med både københavnske universitetspolitik, dansk national identitet efter 1864 og med europæisk senromantik.

Men var jeg startet dér, var jeg aldrig kommet ind på livet af hans visesangere og fortællere og havde aldrig fået navnet at vide på kvinden med strikketøjet på forsiden af bogen. Den oplevelse er jeg taknemmelig for – og det er jeg også for, at andre finder historien interessant.

Noter

- 1 Palle O. Christiansen: "Kulturhistoriens genkomst", *Historisk Tidsskrift*, 107:1, 2007, s. 209ff.
- 2 Historiske spor; dvs. vor kobling mellem kilderne samt deres oprindelige tid/situation og vor egen (nutidige) oplevelse og brug af dem. Sporet forbinder to forskellige tidsregistre.
- 3 Jf. Paul Ricœurs *Temps et Récit* 1-3, her fra Mads Hermansen & Jacob D. Rendtorff

(red.): *En hermeneutisk brobygger – tekster af Paul Ricœur*. Klim 2002, s. 92, 107. Se også Sebastian Olden-Jørgensen: "Fakta, fortolkning og fortælling. Om narrativitet og historisk videnskab", *Fortid og Nutid*, 4/2001, s. 302f.

- 4 Paul Ricœur: *Från text till handling. En antologi om hermeneutik*, red. af Peter Kemp & Bengt Kristensson, Stockholm 1988, s. 225.